

VYBRANÉ PROBLÉMY MARGINALITY A PERIFÉRNOSTI VIDIECKYCH REGIÓNOV NA SLOVENSKU

Lucia Máliková¹, Peter Spišiak²

¹ *Univerzita Komenského v Bratislave, Prírodovedecká fakulta, Katedra humánnej geografie a demografie, e-mail: malikova@fns.uniba.sk*

² *Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Prírodovedecká fakulta, Ústav geografie, e-mail: peter.spisiak@upjs.sk*

Abstract: Rural areas, especially those with a specific position within the regional structure, such as undoubtedly peripheral and marginal regions, are now in the spotlight of various disciplines – geography, demography, sociology, architecture, etc. Each of these disciplines uses its own specific terminology and despite a number of general and commonly accepted terms, more or less different understanding and consequent discrepancies in their interpretation may occur. Even within geography itself, ambiguities of certain terms, e.g. periphery, marginality can be seen as well. It is therefore our intention to highlight the problems associated with the terminology and to clarify the meaning of the terms peripherality, marginality, from the perspective of different authors, or even refer to a new concept, which could be applied in this context. Based on the theoretical overview we try to present practical examples and studies related to the identification of peripheral / marginal regions in Slovakia with an emphasis on methodology and selected indicators.

Key words: marginal regions, peripheral regions, rural areas in Slovakia, indicators, approaches to marginality

1 ÚVOD

Problematika polarizácie priestoru patrí v súčasnosti k široko diskutovaným témam na poli geografického bádania, ale aj v príbuzných vedách (napr. v sociológii, ekonómii, politológii a iných), o čom svedčí množstvo autorov, ktorí sa jej vo svojich štúdiách venujú. V súvislosti s tým sa často skloňujú pojmy periférnosť a marginalita, zvlášť ak uvažujeme o vidieckom priestore. Práve vidiecky priestor sa totiž pod vplyvom globálnej transformácie spoločnosti začal výrazne meniť, či už z hľadiska základných štruktúr obyvateľstva, diverzifikácie ekonomických činností alebo charakteru vidieckej krajiny ako takej. V mnohých prípadoch sa táto vnútorná reštrukturalizácia prejavila negatívne a vidiek začal sociálne a ekonomicky upadať

(Buchta, 2003). S týmito vidieckymi oblasťami sa tak najčastejšie spájajú atribúty periférny a marginálny. Treba však zdôrazniť, že ich nemožno aplikovať na celý vidiecky priestor.

Vzhľadom k pomerne rozsiahlemu množstvu prác interdisciplinárneho charakteru sa v používaní a interpretácii oboch uvedených pojmov objavujú viac či menej výrazné rozdiely. Súvisí to s viacerými faktormi, predovšetkým však s výberom charakteristík a indikátorov, na základe ktorých periférne/marginálne regióny autori vyčleňujú, rovnako aj s hierarchickou úrovňou, v rámci ktorej sa štúdium periférnosti/marginality uskutočňuje. Hurbánek (2004) prisudzuje rôznorodosť interpretácií pojmov periféria a marginalita zvlášť paradigmám a filozofickým smerom prevládajúcim v tej-ktorej dobe ako i teóriám a metódam ovplyvneným týmito paradigmami a smermi, či koniec koncov aj samotnej celospoločenskej situácii. Do pozornosti sa tiež dostáva dátová základňa, ktorá je pri podobne zameraných štúdiách k dispozícii, pričom možno konštatovať, že pri snahe aplikovať teoretické východiská do praxe sú autori často značne limitovaní, najmä pokiaľ ide o nižšie hierarchické jednotky. Na nedostatky podobného charakteru odkazujú vo svojich prácach mnohí autori (Hodge et al., 2000; Jeřábek et al., 2004; Havlíček et al., 2005; Džupinová et al., 2008 a iní).

V príspevku sa chceme preto venovať terminologickému vyjadrovaniu týchto pojmov z pohľadu rôznych autorov, objasneniu tak podobných čŕt ako aj diferencií, či v konečnom dôsledku hľadaniu spoločného termínu, ktorým by bolo možné (vhodné) zastrešiť tieto pojmy. Vychádzajúc z teoretického prehľadu sa pozornosť ďalej venuje konkrétne prácam slovenských autorov študujúcich periférne vidiecke oblasti na Slovensku, metodike ich vyčleňovania a spôsobu ich identifikácie ako ich samotnej pozícii periférnych/marginálnych regiónov v rámci regionálnej štruktúry Slovenska.

2 PRÍSTUPY KU VNÍMANIU POJMOV MARGINALITA A PERIFÉRNOSŤ

V regionálnom rozvoji sa dnes v súvislosti s identifikáciou rozvinutých a menej rozvinutých regiónov často skloňujú pojmy ako *periférnosť* a *marginalita*, pričom nie vždy je ich chápanie z pohľadu rôznych autorov jednoznačné a jednotné. Dictionary of Human geography definuje pojem periféria, periférny (v geografickom ponímaní) ako:

- a) *líniu, ktorá ohraničuje územie,*
- b) *najvzdialenejšiu časť regiónu definovanú presnými hranicami,*
- c) *územie menšieho významu, resp. dôležitosti.*

Podobne je definovaný aj pojem marginálny ako:

- a) *vzťahujúci sa alebo nachádzajúci sa na hranici alebo okraji územia,*
- b) *označenie skupiny ľudí žijúcich na okraji spoločnosti.*

Uvedené definície ponúkajú len akési všeobecné zastrešenie týchto pojmov. Detailnejší exkurz do vnímania pojmov periférny, marginálny ponúkajú práce auto-

rov, ktorí sa štúdiom periférnych regiónov detailne venujú, pričom aj ich postoj k študovanému problému sa často krát viac či menej líši.

Chromý (2003) a Havlíček (2003) definujú perifériu ako územie, ktoré nedosiahlo určitý stupeň funkčno-priestorových a sociálno-priestorových vzťahov, pričom toto vymedzenie vnímajú spolu s ďalšími autormi (Havlíček et al., 2005; Marada, 2001; Chromý a Janů, 2008; Jeřábek et al., 2004) relatívne a v závislosti od zvolených kritérií vyčleňovania periférnosti. Leimgruber (2004) zase definuje marginálne regióny ako tie, ktoré ležia mimo hlavného diania v spoločnosti a v prostredí ako takom. Schmidt (1998) dokonca marginálne regióny stavia úplne mimo globálneho systému. Rozdiel medzi periférnymi a marginálnymi regiónmi potom spočíva v ich rôznej úrovni integrácie do systému. Kým perifériu možno vnímať ako územie napojené na sociokultúrne a socioekonomické siete, marginálne územia nemožno vnímať ako integrované súčasti tohto systému (Seidl a Chromý, 2010). V snahe zachytiť aspoň všeobecnú podstatu významu týchto pojmov ich možno interpretovať ako *atribúty označujúce negatívny status územia, resp. regiónu vyplývajúci z hodnotenia vopred zvolených ukazovateľov – či už ide o ekonomické, sociálne, demografické, ekologické alebo iné aspekty*.

Rôznorodosť prístupov vo vnímaní periférnosti a marginality možno tiež odvodniť tým, že ide o ťažko definovateľné pojmy, pre ktoré je navyše charakteristická všeobecnosť, etický a politický podtón (predovšetkým v súvislosti s regionálnym rozvojom) ako aj diferenciácia ich významu v rôznych mierkach (Leimgruber, 1994). Vzhľadom k všeobecnosti uvedených pojmov a k ich problematickej interpretácii je preto podľa viacerých autorov (Džupinová et al., 2008; Andreoli, 1994 a iní) potrebné a vhodné rozlišovať široké a úzke chápanie týchto pojmov. V rámci úzkeho chápania sú tak následne periférnosť a marginalita vnímané ako pojmy s rôznym významom, zatiaľ čo pri širokom ponímaní možno oba pojmy považovať za synonymá (Andreoli, 1994). Možno tvrdiť, že geografi a ekonómovia vo všeobecnosti periférne a marginálne regióny odlišujú, v prípade výskumov českých autorov sa však stretávame skôr s opačným stanoviskom, t. j. považovaním týchto pojmov za synonymá (Seidl a Chromý, 2010).

V centre našej pozornosti bude ďalej skôr úzke chápanie sledovaných pojmov (vychádzajúc z koncepcie Andreoli, 1994), a teda ich rozlišovanie. Nie všetky periférne regióny totiž vykazujú známky marginality (pohraničný región môže vyznieť ako periférny vzhľadom na okrajovú polohu voči štátu, avšak jeho socio-ekonomická úroveň môže vysoko prevyšovať centrálné regióny) a naopak nie všetky marginálne regióny sú vyslovene periférne (región s nedostatočne rozvinutými funkčno-priestorovými, resp. socio-priestorovými vzťahmi môže disponovať výhodnou polohou napríklad voči centru).

Pri štúdiu periférnosti je ďalej vhodné rozlišovať vonkajšiu a vnútornú perifériu (Marada, 2001; Musil a Müller, 2008; Szczyrba, 2005; Jakešová a Vaishar, 2012 a ďalší) keďže obe sa od seba odlišujú. Stručné predstavenie a vnímanie týchto diferencií, zvlášť vnímaných predovšetkým v českej literatúre, podávajú Jakešová a Vaishar (2012). Autori uvádzajú, že vnútornú perifériu možno nájsť v rámci krajiny, na okraji vplyvu regionálnych centier, zatiaľ čo vonkajšia periféria sa vzťahuje

na územia pozdĺž štátnej hranice. V súvislosti s narastajúcou intenzitou vzťahov susedných štátov v rámci cezhraničnej spolupráce však dochádza k pozvoľnému poklesu vonkajšej periférnosti a pohraničie sa dostáva do stredu záujmu (Jeřábek et al., 2004). Na vnútornú perifériu poukázali aj Perlín et al. (2010) pri typológii vidieckeho priestoru Česka. Títo autori definovali 6 typov vidieckych obcí, pričom v dvoch z nich bola obsiahnutá práve vnútorná periféria. Ide o typ *nerozvojového susedského vidieka*, ktorý zahŕňa predovšetkým hospodársky slabé územia ležiace pri krajských hraniciach, t. j. na vnútornej periférii a typ *moravská periféria*, špecifický typ zasahujúci len na územie historickej Moravy a Sliezska, zahrňujúce časť vnútornej periférie štátu. Podobne autori Musil a Müller (2008) pri identifikácii periférnych regiónov odhalili vnútornú perifériu, keď v prvej fáze použili len vybrané sociologické ukazovatele a až v druhom kroku indikátory odzrkadľujúce polohové charakteristiky území. Takto zvolená metodika poukázala na skutočnosť, že periférnymi nemožno označiť výlučne hraničné územia, ale znaky periférnosti sa môžu prejavovať aj v územiach vo vnútri štátu (vnútorná periféria).

3 POJEM EXPONOVANOSŤ V KONTEXTE PERIFÉRYCH A MARGINALNYCH REGIÓNOV

Z teoretického prehľadu rôznych prístupov ku chápaniu pojmov periférnosť a marginalita je zrejmé, že neexistuje, resp. nepoužíva sa všeobecne jednotný termín, ktorý by zastrešoval oba pojmy. S určitou rezervou by sme za spoločný termín označujúci periférne a marginálne regióny mohli považovať termíny úzko s nimi spojené, ako napríklad „zaostávajúci“, „nerozvinutý“, prípadne „poddimenzovaný“ región. Takéto označenia však nezohľadňujú polohový faktor, ktorý sa výraznou mierou uplatňuje najmä pri identifikácii periférnych regiónov a jeho zanedbanie by mohlo byť považované za nekorektné. V snahe o takéto komplexné zastrešenie periférnosti a marginality sa do našej pozornosti dostáva pojem exponovanosť, ktorý vyjadruje vlastnosť územia, inak povedané ide o presnejšie vyjadrenie pojmu „potenciál“ (Jeřábek et al., 2004). Možno teda tvrdiť, že ak periférnymi regiónmi sú také regióny, ktoré disponujú okrajovou, resp. znevýhodnenou polohou (napríklad vo vzťahu k centru), možno ich, za predpokladu, že uvažujeme aj ďalšie charakteristiky, označiť ako podexponované.

Exponovanosť v súvislosti s identifikáciou periférnych regiónov uvádza napríklad Čermák (2005), ktorý na základe syntézy vybraných charakteristík (hustota zaľudnenia, index vzdelanosti, index zaťaženia II, podiel odchádzajúcich za prácou, nájomné, migračné saldo a index progresivity ekonomickej aktivity) vyčleňuje málo alebo naopak veľmi exponované, teda periférne a jadrové regióny. V podobnom zmysle sa s pojmom exponovanosť zaoberajú autori Hampl, Gardavský a Kühnl (1987 in Havlíček et al., 2005), ktorí ho dávajú do súvisu s polarizáciou priestoru. Exponovanosť vnímajú ako agregátne vyjadrenie polohy ako aj významového postavenia v socio-geografickom systéme. Mieru exponovanosti územia pritom definujú s ohľadom na ad 1) vzdialenosť a návaznosť voči hlavným centráм osídlenia,

ad 2) samotnú veľkosť a význam sledovaných jednotiek a ad 3) intenzitu osídlenia v okolí jednotiek. Na základe takýchto predpokladov označujú periférnymi regiónmi práve neexponované oblasti, pričom rozlišujú aj mieru periférnosti, keď identifikujú slabú, stredne silnú a výraznú perifériu.

4 IDENTIFIKÁCIA MARGINÁLNYCH A PERIFÉRYNYCH VIDIECKYCH REGIÓNOV NA SLOVENSKU

Množstvo autorov, ktorí sa zaoberajú štúdiom periférnych oblastí, zvlášť vidieckeho charakteru, predznamenaáva aj široké spektrum metód vyčleňovania a identifikácie týchto regiónov. Možno tak identifikovať niekoľko prístupov k vymedzovaniu marginálnych a periférnych oblastí. Poláčková (2010a, 2010b) analyzuje najčastejšie prístupy k štúdiu marginálnych regiónov v literatúre, a to konkrétne 5 objektívnych prístupov (vychádzajúc najmä z koncepcií v prácach Leimgruber, 1994 a Sommers a Mehret, 1998) a 1 subjektívny prístup (v zmysle členenia v práci Schmidt, 1998). Tab. 1 ponúka prehľad a stručnú charakteristiku vnímania marginálnych regiónov v rámci všetkých prístupov ako ich uvádza autorka.

Tabuľka 1 Parciálne prístupy k štúdiu marginality

Prístup		Charakteristika
Objektívny	Geometrický	Za marginálny región považuje územie v zmysle priestorovej odľahlosti, okrajovosti, teda ako región „ležiaci na geometrickej periférii väčšieho územia“, napríklad štátu. Tento prístup nás nabáda k tomu, že v zmysle takéhoto vyčlenenia možno za marginálne územia považovať napríklad územie pozdĺž štátnej hranice, čo v súčasnosti nemožno exaktne tvrdiť. Interakcie s územím na opačnej strane hranice môžu totiž výrazne znižovať na prvý pohľad negatívny, bariérny vplyv okrajovej polohy.
	Ekologický	Najčastejšie prevažuje chápanie ekologickej marginality regiónu ako stavu životného prostredia. Za marginálne regióny sa teda označujú územia s minimálnym prírodným potenciálom pre ľudskú ekonomickú činnosť.
	Ekonomický	Identifikácia marginálnych regiónov na základe hodnotenia ekonomických faktorov a procesov. V súčasnosti sa prechádza z čisto ekonomického na socio-ekonomický prístup ku skúmaniu marginality založený predovšetkým na kvantitatívnom hodnotení ekonomických, demografických a spoločenských ukazovateľov matematicko-štatistickými metódami, s dôrazom na ekonomický rozvoj.
	Sociálny	Zameriava sa predovšetkým na snahu o porozumenie príčinám sociálnej marginalizácie skupín obyvateľstva. Za marginálne skupiny možno považovať skupiny ľudí, kde socializačný proces bol určitým spôsobom narušený. K ich štúdiu sa pristupuje zväčša na základe analýzy demografických a spoločenských ukazovateľov.
	Politický	Ide o marginalizáciu územia pod vplyvom negatívneho pôsobenia či už politickej hranice, významných historicko-politických udalostí alebo prostredníctvom vymedzovania prioritných a neprioritných území.
Subjektívny	Percepčný	V tomto kontexte je marginalita vnímaná ako subjektívny pojem, odrážajúci individuálne postoje a vnímanie ľudí. V zmysle tohto prístupu sú marginálnymi regiónmi tie, ktoré jednotlivci v nich žijúci považujú za marginálne.

Zdroj: vlastné spracovanie podľa Poláčková, 2010 (a)

Rovnako sa pri podobne zameraných štúdiách vyskytuje značné množstvo prekážok a nedostatkov, ktoré vo svojich štúdiách autori často uvádzajú (Kubeš, 2000; Hodge et al., 2000; Jeřábek et al., 2004; Pileček, 2005; Džupinová et al., 2008 a iní). K najvýraznejšiemu nedostatku patrí dátová základňa, ktorá sa obmedzuje často len na vybrané ukazovatele, pričom tým značne limituje rozsah štúdia. Významnou mierou ovplyvňuje autorov aj skutočnosť, že štatistické údaje sú často spracované len za vyššie hierarchické úrovne (okres, kraj), čo znemožňuje detailnejší pohľad na lokálnu úroveň v rámci študovanej problematiky. Absentujúce údaje nevyhnutné k vypracovaniu štúdií je tak potrebné doplniť terénnym získavaním dát prostredníctvom kvalitatívnych metód, kde možno zaradiť napr. interview, prípadne z časti aj dotazník. Práve takéto metódy, ktoré sa snažia do analýz zahrnúť aj miestne obyvateľstvo, lokálnych lídrov či rôzne subjekty pôsobiace na vidieku, však ponúkajú cenné informácie a odrážajú reálny obraz vidieka, čím umožňujú precíznejšiu identifikáciu marginálnych a periférnych oblastí.

V predošlom teoretickom prehľade boli predstavení mnohí autori venujúci sa problematike periférnosti, marginality a metódam ich výskumu, pričom išlo prevažne o českých, resp. iných zahraničných autorov. V ďalšej časti príspevku sa ďalej zameriame predovšetkým na práce slovenských autorov (najmä geografov a sociológov) a samotný výskum periférnych a marginálnych regiónov na Slovensku. Rôznorodé zameranie týchto autorov sa prejavuje aj v samotnom prístupe k identifikácii periférnych a marginálnych regiónov z rôznych hľadísk – na základe prírodného potenciálu, socio-ekonomického potenciálu, vo vzťahu k poľnohospodárskej produkcii, či vychádzajúc zo súboru ukazovateľov odzrkadľujúcich komplexný prírodný a socio-ekonomický stav daného regiónu.

Autori Halás a Spišiak (2006) na základe diverzifikácie prírodného a socio-ekonomického potenciálu identifikovali na Slovensku 6 základných kategórií vidieckych obcí, pričom jednou z nich boli aj vidiecke obce v periférnych a marginálnych oblastiach. Tento typ obcí charakterizovali ako tie, ktoré disponujú zlou dostupnosťou do regionálnych centier, prípadne ich priestorový rozvoj môže byť obmedzený prírodnou (najčastejšie pohorie) alebo umelo vytvorenou bariérou (predovšetkým štátna hranica). Spravidla sa tieto vidiecke obce tiež vyznačujú aj zlou demografickou štruktúrou, s čím potom úzko súvisí aj ekonomická marginalita. Autori vyčlenením samostatného typu periférnych a marginálnych regiónov zvlášť poukázali na opodstatnenosť a potrebu významu štúdia týchto oblastí. Zaujímavú prácu predložili aj Korec a Polonyová (2011), ktorí na základe hodnotenia dvoch indikátorov, tzv. ekonomického agregátu a miery nezamestnanosti, identifikovali tri typy zaostávajúcich regiónov Slovenska. Aj v tomto prípade sa ako najpostihnutejšie javia oblasti juhu stredného Slovenska, severovýchodné a východné Slovensko.

Spišiak (2005) sa vo svojom príspevku síce nevenuje teoreticko-metodologickým aspektom vymedzovania periférnych oblastí, predkladá ale cenné poznatky z hľadiska možností ich rozvoja. Zvlášť sa venuje postaveniu periférnych vidieckych regiónov, pričom predkladá niekoľko hlavných princípov, za pomoci ktorých by sa mal rozvoj týchto oblastí realizovať. Uvádza nasledovné princípy – teritoriálny, zdola nahor, partnerský, participačný, integrovaný, s interaktívnymi postupmi,

s podporou vertikálnych nástrojov a princíp založený na kombinácii endogénnych a exogénnych zdrojov.

Špecificky zamerané štúdie predstavujú práce Spišiak (2000, 2007), kde sa autor venuje otázke marginality z pohľadu poľnohospodárskeho využitia. Napriek súčasnému trendu diverzifikácie ekonomických činností na vidieku sa s týmto priestorom ešte stále intenzívne spája práve poľnohospodárska výroba. Identifikácia marginálnych poľnohospodárskych oblastí je preto v súvislosti s vidiekom viac než aktuálna. V práci sa pozornosť venuje kritériám, ktoré sa vo vzťahu k poľnohospodársky marginálnym územiám najčastejšie používajú. Ide predovšetkým o ukazovatele zohľadňujúce nadmorskú výšku, svahovitosť, výnosnosť pôdy či využitie zeme. Ako zdôrazňuje autor, napriek tomu, že kritériá sa môžu líšiť od štátu k štátu, vo všeobecnosti možno za marginálne poľnohospodárske oblasti považovať horské¹ a podhorské oblasti, malé agrárne oblasti (oblasti s nedostatočným množstvom kvalitných pôd) a ostatné znevýhodnené oblasti (obr. 1). Pre tieto oblasti sú navyše príznačné nasledovné charakteristiky:

- menšia plocha obhospodarovanej pôdy,
- zisk dodatočných príjmov z iných činností (napr. agroturizmus),
- potreba dodatočných vkladov do pôdy a
- zvýšené nároky na ošetrovanie hotovej poľnohospodárskej produkcie.

Vychádzajúc z vyššie uvedených skutočností možno na Slovensku až polovicu pôdneho fondu stotožniť s týmito charakteristikami, a teda ich považovať za marginálne poľnohospodárske oblasti.

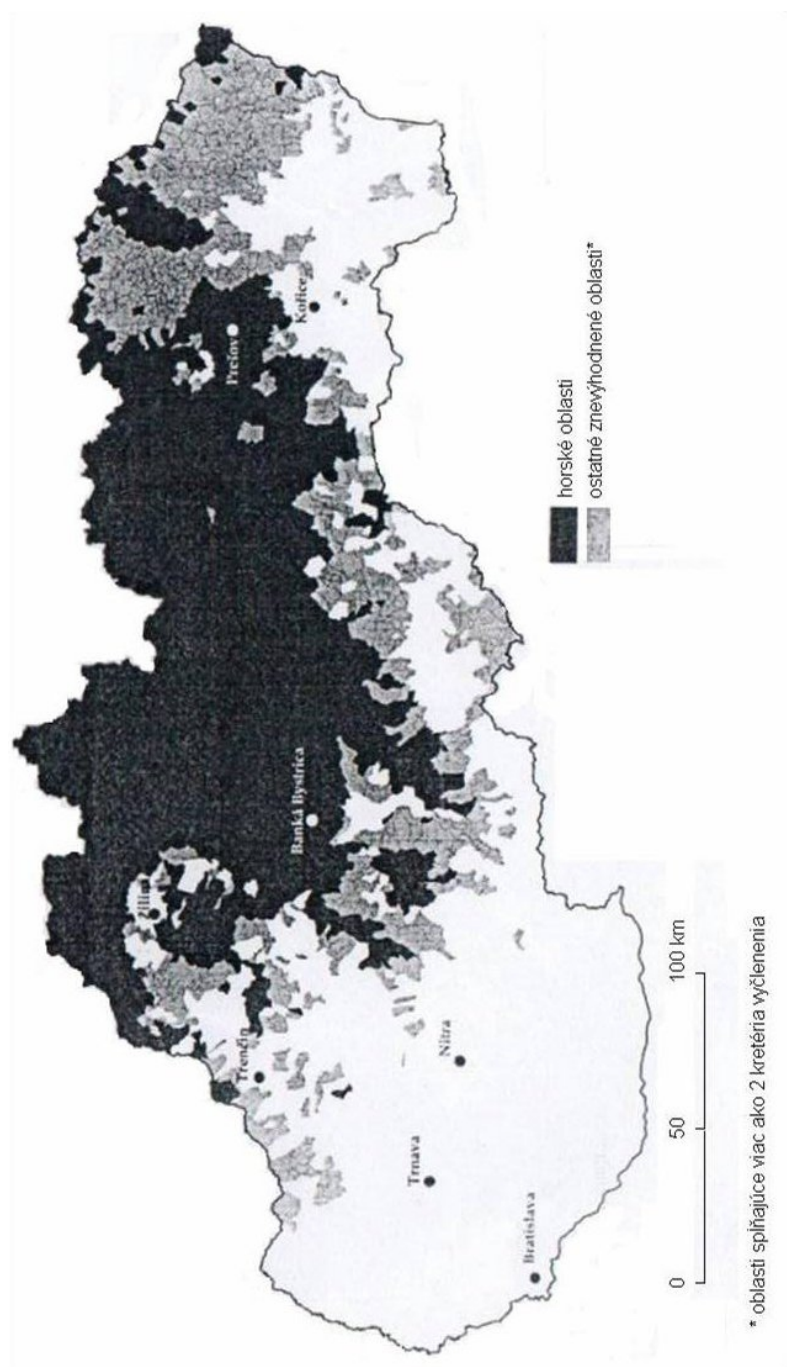
Vo všeobecnosti sa poľnohospodársky znevýhodnené oblasti označujú ako LFA (less favoured areas), teda ako menej priaznivé oblasti pre poľnohospodárstvo, vymedzené na základe kritérií Rady EÚ s prihliadnutím na prírodné, ekonomické a demografické podmienky Slovenska. LFA, teda znevýhodnené oblasti sa tak podľa týchto kritérií členia na:

- horské oblasti (podľa nadmorskej výšky a svahovitosti),
- ostatné znevýhodnené oblasti (podľa ukazovateľov výnosnosti pôdy, hustoty obyvateľstva a podielu EAO pracujúcich v poľnohospodárstve),
- oblasti so špecifickými nevýhodami (napr. málo produkčné pôdy, skeletnaté pôdy, zamokrené pôdy a pod.) a
- oblasti s environmentálnymi obmedzeniami (podľa území začlenených v NATURA 2000).

Venovať pozornosť týmto územiám je obzvlášť dôležité, a to nielen vzhľadom k finančnej podpore EÚ, ktorá smeruje do týchto oblastí, ale najmä preto, že tunajšia pretrvávajúca poľnohospodárska činnosť je základným predpokladom udržania osídlenia v LFA s prijateľnými príjmami vidieckeho obyvateľstva a plnohodnotným plnením ich krajinotvorných, environmentálnych a sociálnych funkcií (Molčanová a Fitz, 2007).

Doposiaľ najkomplexnejšiu prácu (resp. jednu z najkomplexnejších) venovanú periférnym oblastiam na Slovensku predstavuje práca Džupinová et al. (2008) *Peri-*

¹ Z hľadiska poľnohospodárstva ide o oblasti s nadmorskou výškou nad 600 m n. m. a sklonitosťou reliéfu od 17°.

Obrázok 1 Poľnohospodársky znevýhodnené (marginálne) oblasti na Slovensku. Zdroj: Spišiak (2000), Lompech a Spišiak (2003)

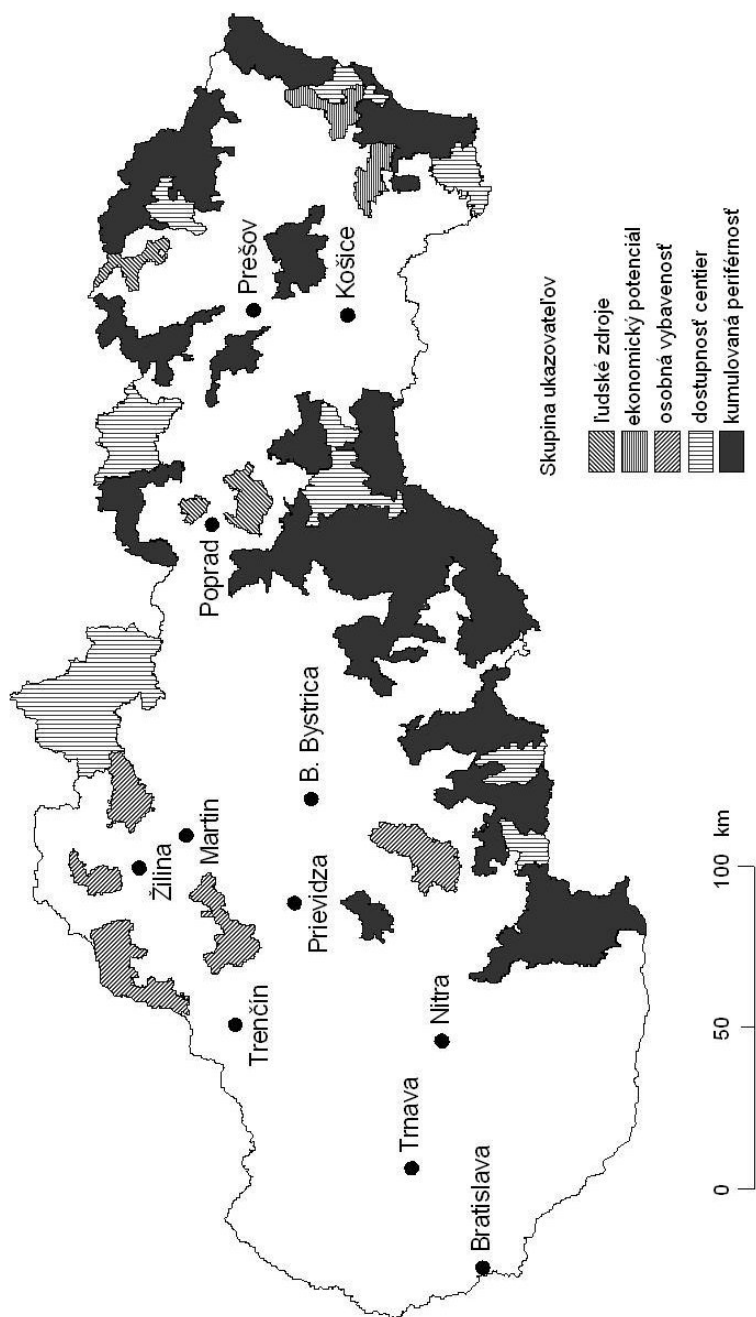
fernosť a priestorová polarizácia na území Slovenska, kde sa autori okrem detailného predstavenia teoreticko-metodologických aspektov výskumu periférií venujú aj konkrétnej aplikácii týchto poznatkov do praxe. Pri samotnej identifikácii periférnych regiónov sa neobmedzujú len na makroregionálnu či mezoregionálnu úroveň, ale vzhľadom na dostupnosť dát prechádzajú až do mikroregionálnej úrovne, čím ponúkajú nový pohľad na priestorové usporiadanie a štúdium periférnych regiónov na Slovensku. Využitím metód opierajúcich sa o široké spektrum dát vyčlenili štyri skupiny ukazovateľov periférnosti – ľudské zdroje, ekonomický potenciál, osobnú vybavenosť a dostupnosť centier, na základe ktorých následne identifikovali periférne regióny v rámci jednotlivých ukazovateľov, teda čiastkovú perifériu, ako aj kumulovanú periférnosť (obr. 2). Hoci v uvedenej štúdii autori uvažujú s urbánnym i rurálnym priestorom, je dôležité poznamenať, že práve vidiecky priestor zaberá dominantnú časť vyčlenených periférnych regiónov. Z celkového počtu 626 obcí, ktoré v rámci štúdie dosahovali kumulovanú periférnosť, až 615 z nich sú vidiecke obce.

Problematike marginality na území Slovenska sa detailne venujú autori Falt'an et al. (1995). Ako sociológovia sa orientujú skôr na sociálnu marginalitu, avšak zdôrazňujú aj priestorový aspekt, teda sociálno-priestorovú marginalitu, čím poukazujú na skutočnosť, že sú to práve celé sociálne priestory (regióny), ktoré sa dostávajú na okraj sociálneho vývoja a stávajú sa tak marginálnymi. V súvislosti s tým dávajú autori do pozornosti aj pojem periféria, hoci ten, ako uvádzajú, je vo všeobecnosti termínom ekonomickým (v zmysle ekonomickej pasivity), zatiaľ čo marginalita pojmom sociologickým. Marginalitu teda chápu ako multidimenzionálny jav, pričom identifikujú 6 dimenzií: socio-demografickú, sociálno-ekonomickú, civilizačno-infraštruktúrnú, etnicko-kultúrnú, samosprávnú a organizačnú a sociálno-priestorovú dimenziu. Na základe socio-priestorovej analýzy vychádzajúcej zo súboru ukazovateľov² autori identifikovali marginálne regióny (okresy³) rôznej miery problémovosti ako i regióny inklinujúce k marginalite a identifikovali spolu tri typy: a) výrazne problémové regióny, b) prevažne problémové regióny, c) regióny prechodného typu. Územné rozloženie týchto typov marginálnych regiónov indikuje severo-južnú polarizáciu Slovenska.

K významným prácam v rámci sledovanej problematiky patrí štúdia Gajdoš (2005) (čiastočne nadväzujúc na predošlú štúdiu autorov Falt'an et al. (1995)), kde sa autor venuje multidimenzionalite marginality, pričom zdôrazňuje práve sociálno-priestorový aspekt. Poukazuje na potrebu zaoberať sa špecifikami marginálnych území, vhodnými nástrojmi ich identifikácie ako aj stanovením charakteru marginality, pretože tú nemožno vnímať v absolútnom slova zmysle. Vychádzajúc z tohto presvedčenia existujú rozličné typy marginality, v závislosti od zvolených kritérií. Možno tak rozlíšiť územia vyznačujúce sa demografickou, sociálnou, či kultúrne-ekonomickou marginalitou. Priestorová (územná) marginalita tak v konečnom dôsledku predstavuje

² Vybrané ukazovatele približujú sociálnu a demografickú situáciu, prirodzený a priestorový pohyb obyvateľstva, ekonomickú aktivitu obyvateľstva, zamestnaneckú štruktúru a intenzitu pohybu za prácou, charakteristiku domácností a mieru autochtonnosti obyvateľstva, infraštruktúrnú vybavenosť, bytový fond, sociálno-priestorovú organizáciu, urbanizačnú úroveň, mieru nezamestnanosti a intenzitu kapitálových vstupov do regiónu.

³ Analýza bola spracovaná na úrovni 36 okresov vychádzajúc z existujúceho územno-správneho členenia v roku 1995.

Obrázok 2 Periférne regióny na území Slovenska. Zdroj: Džupinová et al. (2008)

kumuláciu jedného alebo viacerých typov marginality v určitom území. Na základe rôznych špecifických kategórií marginality sa autor ďalej venuje jej typologickej diferenciacii (obr. 3).

Z priestorového usporiadania marginálnych regiónov následne vyplýva, že tieto „problémové“ územia sa často vyznačujú vidieckym charakterom, resp. že marginálnymi možno často označiť práve vidiecke oblasti. Potvrďuje to fakt, že práve v juhovýchodnej časti stredného Slovenska a na východnom Slovensku, pre ktoré je typická rozdrobená sídelná štruktúra s výrazným zastúpením prevažne malých vidieckych obcí, možno sledovať najvyššiu koncentráciu problémových (marginálnych) území.

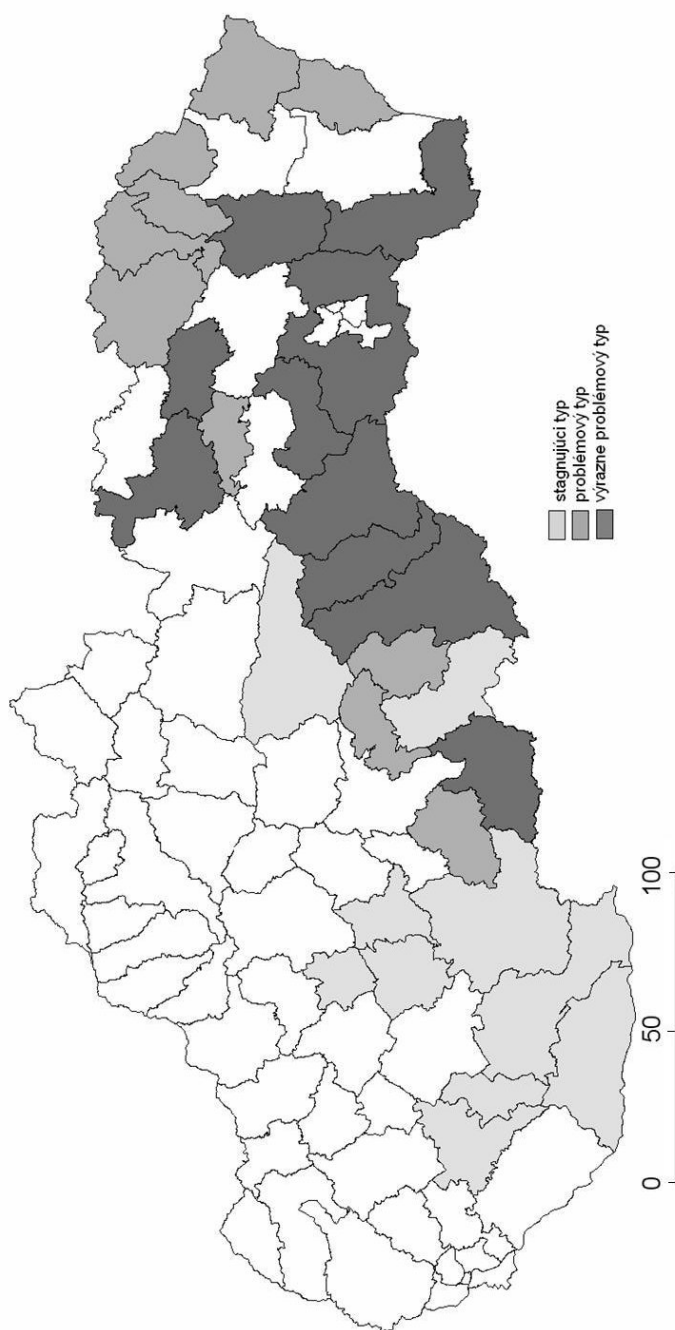
Napriek širokému spektru ukazovateľov a prístupov k identifikácii a štúdiu periférnych a marginálnych regiónov je interpretácia výsledkov rôznych autorov veľmi podobná. Poláčková (2010b) poukazuje práve na skutočnosť, že pri identifikácii marginálnych regiónov z rôznych uhlov pohľadu je ich priestorové rozmiestnenie na Slovensku približne rovnaké (obr. 4).

Marginálne regióny (v tomto prípade na úrovni okresov) sa koncentrujú najmä v priestore južného, východného a severovýchodného Slovenska. Z celkového počtu 39 okresov označených podľa rôznych štúdií ako marginálne regióny, sa viac ako polovica (21 okresov) zaraďuje do kategórie *prevažne vidiecke regióny*, spĺňajúce podmienku viac ako 50 % obyvateľstva žijúceho vo vidieckych obciach s hustotou zaľudnenia nižšou ako 150 obyvateľov na km² (PRV 2007-2013). To len potvrdzuje skutočnosť, že práve vidiecke oblasti sú najviac náchylné stať sa periférnymi či marginálnymi.

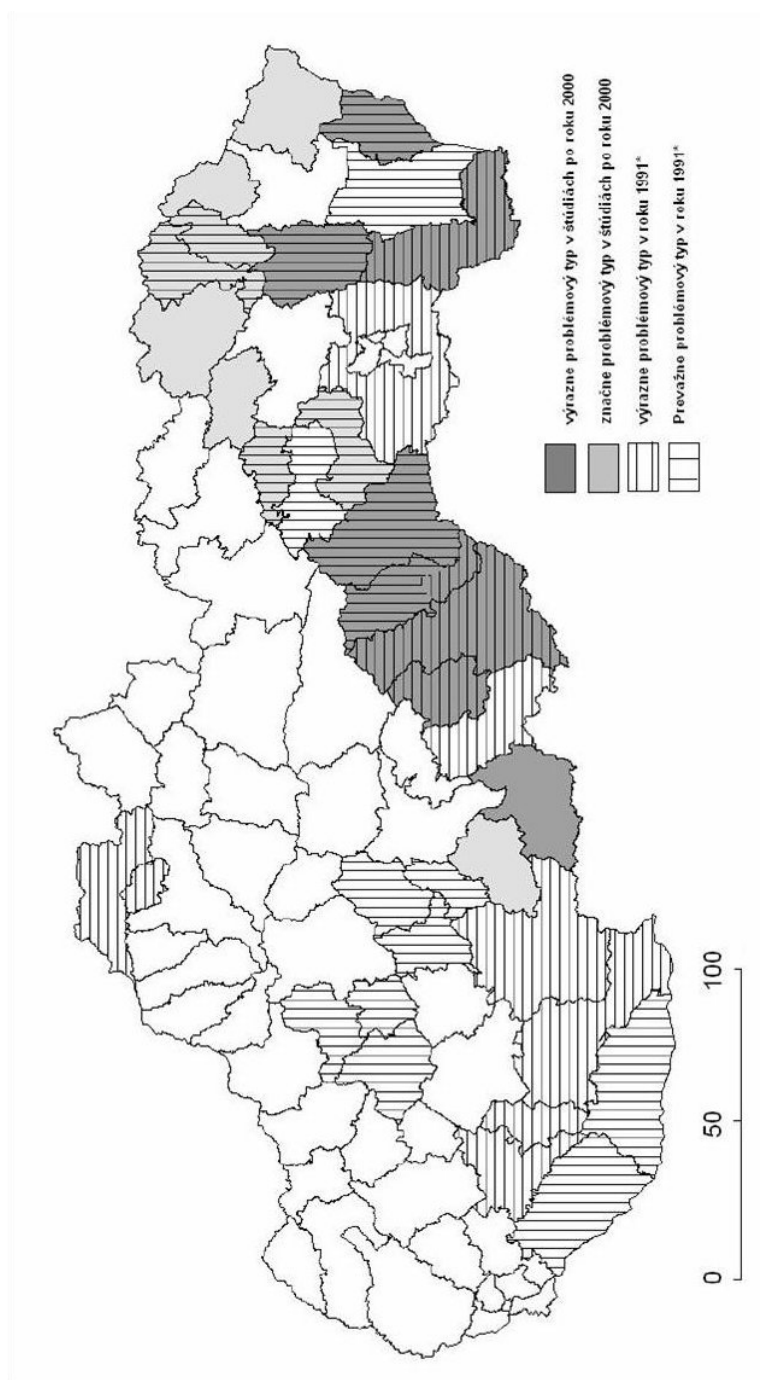
Z porovnania všetkých predložených máp, hoci zobrazujú rozdielne hierarchické úrovne (obr. 1 a obr. 2 – obce, obr. 3 a obr. 4 – okresy) vidíme, že na Slovensku možno istú skupinu regiónov označiť atribútmi periférny a zároveň marginálny. Z priestorového hľadiska možno za periférne či marginálne považovať predovšetkým regióny južného a juhovýchodného Slovenska, ako aj časti severovýchodného Slovenska. A to aj napriek značnej dichotómii v chápaní a interpretácii oboch pojmov, ale aj rozdielnym uvažovaným indikátorom. Z klasického vyčleňovania marginálnych regiónov sa mierne vymyká len vyčlenenie z hľadiska lokalizačných predpokladov poľnohospodárskej výroby, keďže tá je značne ovplyvnená fyzicko-geografickými pomermi. Aj tu však možno sledovať výrazné zastúpenie oblastí rozprestierajúcich sa pozdĺž južného, východného a severo-východného Slovenska.

4.1 Vybrané ukazovatele identifikácie marginálnych a periférnych regiónov na Slovensku

Ako už bolo uvedené, identifikáciu a samotné vyčlenenie marginálnych a periférnych regiónov do značnej miery ovplyvňuje dátová základňa a následne aj výber ukazovateľov, ktoré sú z hľadiska predmetu štúdia relevantné. Vychádzajúc z nejednotnej definície marginality a periférnosti a následne aj ich rôznej interpretácii z pohľadu autorov (ako to bolo deklarované viacerými prácami) možno aj v samotnom výbere ukazovateľov vidieť značnú diverzitu. Samotný výber týchto ukazovateľov závisí jednak od možností, ktoré ponúka štatistika, ale predovšetkým od zamerania

Obrázok 3 Typologická diferenciácia regiónov podľa špecifickej kategórie marginality. Zdroj: upravené podľa Gajdoš (2005)

Obrázok 4 Priestorová lokalizácia marginálnych regiónov na Slovensku v najčastejšie vyčleňovaných v odborných prácach. Zdroj: Poláčkova (2010b)

autora (výskumníka) ako aj charakteru a účelu, pre ktorý sa v konečnom dôsledku vyčlenenie marginálnych a periférnych regiónov realizuje. Možno teda tvrdiť, že voľba indikátorov pre vymedzenie marginálnych a periférnych regiónov je často ve-
cou subjektívneho postoja autora k pojmom marginálny a periférny (Pileček, 2005). Sociológovia inklinujú k identifikácii sociálnej marginality území vychádzajúc z in-
dikátorov odrážajúcich ich sociálny status, ekonómovia kladú dôraz na zhodnotenie
vplyvu ekonomických faktorov a procesov, ekológovia zdôrazňujú prírodný aspekt
a poukazujú na ekologickú marginalitu. Geografia ako taká sa snaží v rámci štúdia
tejto problematiky poukázať na rôzne aspekty marginality, resp. periférnosti, pričom
výber ukazovateľov sa líši v závislosti od zamerania geografov. Lompech a Spišiak
(2003), Spišiak (2000, 2005, 2007), využívajú ukazovatele súvisiace s poľnohos-
podárskym využitím územia, Rochovská a Hornák (2008) sa zameriavajú na sociál-
ny aspekt územia, Hornák (2006) využíva indikátory odhaľujúce dopravnú margi-
nalitu, Džupinová et al. (2008) pracujú s komplexným súborom ukazovateľov z rôz-
nych spoločenských oblastí a pod.

Existuje teda pomerne rozsiahly súbor ukazovateľov, ktoré autori využívajú pri
identifikácii periférnych a marginálnych regiónov na Slovensku. Nasledujúca tabuľ-
ka preto predkladá zoznam týchto ukazovateľov použitých v prácach slovenských
autorov⁴ (tab. 2).

Tabuľka 2 Ukazovatele vyčleňovania periférnych a marginálnych regiónov vo vybraných prá-
cach slovenských autorov

Typ ukazovateľa *	Ukazovateľ	Početnosť použitia **	Hierarchická úroveň ***
Ekonomický	miera nezamestnanosti	6	obec, okres
Ekonomický	index ekonomického zaťaženia	3	obec, okres
Ekonomický	ekonomická aktivita (v 3. a 4. sektore)	3	obec, okres
Ekonomický	osobná vybavenosť domácností/ obyvateľov (automobil, práčka, mobil, počítač, ...)	3	obec
Ekonomický	infraštruktúrna vybavenosť	3	obec, okres
Sociálny	ukazovateľ tzv. schoolyears ¹⁾	2	obec
Sociálny	migračné saldo	2	obec
Ekonomický	miera podnikateľskej aktivity	2	obec
Geometrický	vzdialenosť od najbližšieho (okresného, krajského) mesta	2	obec
Ekonomický	intenzita kapitálových vstupov do regiónu	2	obec, okres
Sociálny	miera autochtonnosti obyvateľstva	2	obec, okres
Ekologický	nadmorská výška	2	obec
Ekonomický	stav bytového fondu	1	okres
Ekonomický/sociálny	odchádzka za prácou	1	okres

⁴ Údaje boli spracované na základe ôsmich prác slovenských autorov (spoluautorov) vymedzujúcich
marginálne, resp. periférne oblasti, ktoré boli analyzované v tejto štúdii a sú uvedené v zozname literatúry.

Typ ukazovateľa *	Ukazovateľ	Početnosť použitia **	Hierarchická úroveň ***
Ekonomický	zamestnanecká štruktúra	1	okres
Sociálny	prirodzený pohyb	1	okres
Ekologický	svahovitosť územia	1	obec
Ekologický	zastúpenie trvalo trávnatých porastov	1	obec
Ekonomický/ekologický	výnosnosť rastlinnej produkcie	1	obec
Ekologický	produkčný predpoklad územia	1	obec
Ekonomický	ročný príjem pracovníka v poľnohospodárstve	1	obec
Ekonomický	index rozptýlenosti zastavaných plôch	1	obec
Ekologický	lesnatosť	1	obec
Ekonomický	podiel neobývaných bytov	1	obec
Ekonomický	podiel EAO odchádzajúcich z obce	1	obec
Sociálny	index vzdelanosti	1	obec
Sociálny	priemerný vek	1	obec
Sociálny	hustota zaľudnenia	1	obec
Geometrický	odchádzková vzdialenosť (dostupnosť) odchádzajúcich za prácou	1	obec
Geometrický	dopravná dostupnosť (železnice, diaľnice)	1	obec

Vysvetlivky:

¹⁾ Ukazovateľ vychádza z toho, koľko rokov priemerne strávil obyvateľ obce starší ako 16 rokov v školskom vzdelávacom procese.

* v zmysle prístupov k štúdiu marginality uvedených v tab. 1

** početnosť sa vzťahuje ku počtu analyzovaných prác (spolu 8), v ktorých bol použitý daný ukazovateľ

*** úroveň, v rámci ktorej boli marginálne, resp. periférne regióny vyčlenené (okres, obec)

Zdroj: vlastné spracovanie

Z hľadiska počtu vyššie uvedených ukazovateľov, resp. indikátorov pri identifikácii marginálnych a periférnych regiónov vyznieva ich značná variabilita (spôsobená rozličným zameraním štúdií) avšak pomerne nízka miera ich opakovania. Najčastejšie sa využívajú práve ekonomické ukazovatele (predovšetkým miera nezamestnanosti), pričom v úrovni spracovania jednotlivých ukazovateľov o niečo viac prevažuje obecná, teda lokálna úroveň. Táto skutočnosť je zaujímavá z toho hľadiska, že práve identifikácia marginálnych regiónov na najnižšej úrovni býva často limitovaná dátovou základňou.

V súvislosti s výberom ukazovateľov a identifikáciou periférnych a marginálnych regiónov na Slovensku tak možno vyvodiť niekoľko záverov:

- Na poli slovenskej geografie sa doteraz problematike periférnosti a marginality autori venovali vo väčšine prípadov len implicitne, zväčša ako súčasť výskumu regionálnej štruktúry štátu.

- Napriek tomu, že problematika marginálnych a periférnych regiónov je súčasťou viacerých štúdií (nielen geografických), zväčša sa vychádza z akýchsi všeobecne známych skutočností (predpokladov, trendov) o tom, ktoré regióny sú, či nie sú marginálne, resp. periférne, v zmysle priestorovej polarizácie Slovenska, čím samotné vyčlenenie týchto regiónov podľa aktuálnych ukazovateľov ostáva v úzadí.
- Pri porovnaní rozpracovanosti tejto problematiky (zvlášť samotných metodologických postupov a indikátorov vymedzovania periférnych a marginálnych regiónov) na Slovensku a aj v zahraničí (predovšetkým v Českej Republike) možno vidieť nielen rôznorodosť používaných indikátorov, ale aj rozdielnu úroveň rozpracovanosti metodiky výskumu. Metodike výskumu vymedzovania periférnych a marginálnych regiónov sa medzi geografmi v Českej republike venuje podstatne vyššia pozornosť ako na Slovensku.
- V Českej Republike sa pri identifikácii marginálnych regiónov vychádza predovšetkým zo skupiny indikátorov, ktoré nadväzujú na kritériá EÚ a zohľadňujú pochopiteľne tiež dostupnosť jednotlivých dát. Ide o nasledovné kritériá: priemerná mesačná mzda, miera nezamestnanosti, migračný prírastok, podiel obyvateľov v poproduktívnom veku, počet obyvateľov, investície smerujúce do regiónu (Gajdoš, 2005). Stručný prehľad rôznych prístupov k vymedzovaniu periférnych oblastí na území Českej republiky možno nájsť napríklad v práci Pileček (2005).

5 ZÁVER

V predložennom článku sme stručne načrtli teoretickú bázu štúdia periférnych a marginálnych vidieckych regiónov, pričom sme sa zamerali na vnímanie týchto dvoch pojmov z pohľadu rôznych autorov. Vzhľadom na multidisciplinárne zameranú problematiku, ktorá oslovuje geografov, sociológov, ekonómov, ale aj bádateľov z iných vedných oblastí, sa používanie pojmov *periférny* a *marginálny* vyznačuje pomerne značnou dichotómiou. K ich nejednotnej interpretácii prispieva aj široké spektrum ukazovateľov a indikátorov, resp. rôzne zvolené hierarchické úrovne (vzhľadom na dostupnosť štatistických dát), na ktorých sa štúdium týchto špecifických území uskutočňuje. Výskum periférnych a marginálnych regiónov by mal podľa nášho názoru pritom prebiehať na čo možno najnižšej, lokálnej úrovni. Vychádzajúc zo snahy o zastrešenie týchto pojmov sme poukázali na termín *(pod)exponovanosť*, ktorý viacerí autori dávajú do súvislosti s periférnymi regiónmi, a ktorý predstavuje jednu z možných alternatív terminologického zastrešenia oboch študovaných pojmov.

Z analýzy vybraných prác slovenských autorov, ktorí sa venujú problematike periférnych a marginálnych oblastí vyznieva, že napriek rôznej metodológii či zvoleným indikátorom, je v ich časopriestorovom zobrazení značná návaznosť, resp. podobnosť. Vyplýva to zo skutočnosti, že indikátory z rôznych oblastí (sociálnej, ekonomickej, prípadne environmentálnej) spolu úzko súvisia a za určitých predpo-

kladov sa môžu ich negatívne hodnoty na seba nabaľovať a vyústiť do vzniku tzv. kumulovanej periférie daného regiónu, ako to bolo predznačené z výsledkov v práci Džupinová et al. (2008). Z rôznych aspektov vyčlenené periférne ako aj marginálne regióny tak možno na území Slovenska lokalizovať predovšetkým do jeho južných, juhovýchodných a severovýchodných oblastí. Takéto vyčlenenie zodpovedá nielen pre rôzne zvolené ukazovatele, prípadne ich kombináciu, ale aj odlišným časovým obdobiam, v ktorých sa štúdium a identifikácia marginálnych, resp. periférnych regiónov uskutočňovali.

Marginalitu tak nemožno chápať len ako súčasný stav, resp. fenomén, ktorý sa na Slovensku objavil po roku 1989, ale predovšetkým ako proces (marginalizáciu) ovplyvňovaný spoločensko-ekonomickými zmenami a vývojom v jednotlivých obdobiach, ktoré na nepriaznivú situáciu toho-ktorého regiónu vplyvajú buď pozitívne (zmierňovanie marginality) alebo negatívne (prehlbovanie marginality) (Falt'an et al., 1995). V konečnom dôsledku však ide o pomerne rozsiahle územia, čo svedčí o relevantnosti štúdia tejto problematiky aj na Slovensku. Potvrdzuje to aj pomerne rozsiahly súbor štúdií venovaných práve periférnym alebo marginálnym oblastiam najmä v kontexte hodnotenia vývoja a súčasnej regionálnej štruktúry Slovenska. V prípade českých autorov sa výskumu tejto témy venuje veľká pozornosť aj z hľadiska teoreticko-metodologického, čo rešpektuje snahu objektivity empirického výskumu. Na pôde slovenskej geografie sa doposiaľ síce venovalo periférnym oblastiam niekoľko autorov, avšak zväčša sa tejto problematike venujú, ako sme už uviedli skôr, len implicitne. Privádza nás to tak nielen k potrebe intenzívnejšie sa zaoberať samotným výskumom vedúcim k identifikácii marginálnych a periférnych regiónov, ale predovšetkým k snahe o odhalenie možných perspektív riešenia tohoto nepriaznivého stavu (predovšetkým) slovenského vidieka.

Pod'akovanie

Príspevok vznikol v rámci riešenia vedeckého projektu VEGA č. 1/1247/12.

Literatúra

- ANDREOLI, M. 1994. Development and marginalization in Liguria region. In: Chang Yi David Chang, Sue Ching Jou, Yin Yuh Lu, eds. *Marginality and Development Issues in Marginal Regions*. Taipei, National Taiwan University.
- BUCHTA, S. 2003. Slovenský vidiek na konci dvadsiateho storočia. *Sociológia-Slovak Sociological Review*, (2), s. 125-140.
- CHROMÝ, P. 2003. Historical-geographical and cultural geographical research of the development in border, marginal and peripheral regions in Czechia. s. 187-192. In: Kowalczyk, A. *Theoretical and methodological aspects of geographical space at the turn of century. Theoretical and methodological challenges*. WARSAW, 399 s. ISBN 83-89502-00-3
- CHROMÝ, P., JANŮ, H. 2008. Regional identity, activation of teritorial communities and the potential of the development of peripheral regions. s. 105-107. In: Svatoňová, H. *Geography in Czechia and Slovakia. Theory and Practice at the Onset of 21st Century*. Masaryk University, Brno, 500 s. ISBN 978-80-210-4600-9
- CUDLINOVÁ, E., TĚŠITEL, J. 2000. Marginální oblasti – indikátor trvale udržitelného rozvoje. *Životné prostredie*, vol. 34, no.1, s. 10-14.

- ČERMÁK, L. 2005. Hodnocení vztahů dopravní dostupnosti a exponovanosti území. s. 44-52. In: NOVOTNÁ, M., ed. *Problémy periferních oblastí*. Univerzita Karlova v Praze. Přírodovědecká fakulta, Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, 184 s.
- DŽUPINOVÁ, E., HALÁS, M., HORNÁK, M., HURBÁNEK, P., KÁČEROVÁ, M., MICHNIAK, D., ONDOŠ, S., ROCHOVSKÁ, A. 2008. *Periférnosť a priestorová polarizácia na území Slovenska*. Geo-grafika, Bratislava, 186 s.
- FALŤAN, Ľ., GAJDOŠ, P., PAŠIAK, J. 1995. *Sociálna marginalita území Slovenska. Social Marginality of Territories of Slovakia*. SPACE Centrum pre analýzu sociálnej politiky, 223 s. ISBN 80-967403-1-8
- GAJDOŠ, P. 2000. Marginálne územia – závažný problém sociálno-priestorového vývoja Slovenska. *Životné prostredie*, vol. 34, no.1, s. 5-9.
- GAJDOŠ, P. 2005. Marginal regions in Slovakia and their developmental disposabilities. *Agricultural Economics*, 51 (12), s. 555-563.
- HALÁS, M. 2008. Priestorová polarizácia spoločnosti s detailným pohľadom na periférne regióny Slovenska. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 44 (02), s. 349-369.
- HALÁS, M., SPIŠIAK, P. 2006. Diverzifikácia aktivít vidieckych obcí Slovenska na základe prírodného a socio-ekonomického potenciálu. In: *Venkovská krajina. Sborník z príspevků z mezinárodní mezioborové konference* (Slavičín a Hoštětín, 12. - 14. 5. 2006), s. 48-51.
- HAVLÍČEK, T. 2003. Are border regions peripheral territories? s. 193-198. In: KOWALCZYK, A. *Theoretical and methodological aspects of geographical space at the turn of century. Theoretical and methodological challenges*. Warsaw, 399 s. ISBN 83-89502-00-3
- HAVLÍČEK, T., CHROMÝ, P., JANČÁK, V., MARADA, M. 2005. Vybrané teoreticko-metodologické aspekty a trendy geografického výzkumu periferních oblastí. s. 6-24. In: NOVOTNÁ, M., ed. *Problémy periferních oblastí*. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, 184 s.
- HODGE, I., DUNN, J., MONK, S., KIDDLE, C. 2000. An exploration of "bundles" as indicators of rural disadvantage. *Environment and Planning A* 2000, vol. 32, pp. 1869-1887.
- HORNÁK, M. 2006. Identification of regions of transport marginality in Slovakia. *Regional Periphery in Central and Eastern Europe. Evropa XXI*, 15, pp. 35-41. ISSN 1429-7132
- HURBÁNEK, P. 2004. Zmeny úlohy priestorového aspektu v interpretáciách pojmov periférnosť (marginalita) a vidiek. In: *Geografie a proměny poznání prostorové reality. Sborník z příspěvků z Mezinárodní geografické konference* (Ostrava 30. - 31. 8. 2004). Přírodovědecká fakulta, Ostravská Univerzita, s. 102-110.
- JAKEŠOVÁ, L., VAISHAR, A. 2012. Sustainable inner peripheries? A case study of the Olešnice micro-region (Czech Republic). *Moravian Geographical Reports*, vol. 20, no. 4, pp. 13-25.
- JERÁBEK, M., DOKOUPIL, J., HAVLÍČEK, T. 2004. *České pohraničí-bariéra nebo prostor zprostředkování?* 1. vyd. Praha, Academia, 282 s. ISBN 80-200-1051-3
- KOREC, P., POLONYOVÁ, E. 2011. Zaostávající regióny Slovenska – pokus o identifikáciu a poukázanie na príčiny. *Acta Geographica Universitatis Comenianae*, 55 (1), s. 165-190.
- KUBEŠ, J. 2000. *Problémy stabilizace venkovského osídlení ČR*. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta, Katedra geografie, 163 s. ISBN 80-7040-385-3
- LEIMGRUBER, W. 1994. Marginality and marginal regions: problems of definition. In: CHANG-YI D., ed. *Development issues in marginal regions. Marginality and development issues in marginal regions*. Taipei, pp. 1-15.
- LOMPECH, M., SPIŠIAK, P. 2003. L'agriculture de montagne en Slovaquie dans la transformation post-socialiste. In: RIEUTORT, L. *Crises et mutations des agricultures de montagne*. Press. Universitaires B. Pascala, Clarmont Ferrand 1, pp. 441-459. ISBN 2-84516-225-1
- MARADA, M. 2001. Vymezení periferních oblastí Česka a studium jejich znaků pomocí statistické analýzy. In: *Geografie-Sborník ČGS*, 106 (1), s. 12-24.
- MIŠKOVIČ, R. 2006. *Vymedzenie marginálnych obcí (oblastí) na základe vybraných ukazovateľov a pomocou zvolených metód na modelovom území funkčných mestských regiónov Rožňava a Rimavská Sobota*. Bratislava. Diplomová práca. Univerzita Komenského v Bratislave, Prírodovedecká fakulta, Katedra humánnej geografie a demogeografie.

- MOLČANOVÁ, J., FITZ, M. 2007. Znevýhodnené oblasti SR – problémy a výzvy. In: STOLBOVA, M., ed. *Měně příznivé oblasti pro zemědělství a venkov*. Sborník z mezinárodní konference (Juhlava, 7.-10. listopad 2007). VÚZE Praha, KÚ Vysočina, s. 129-143. ISBN 978-80-86671-46-8
- MUSIL, J., MÜLLER, J. 2008. Vnitřní periferie v České republice jako mechanismus sociální exkluze. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, (02), s. 321-348.
- PERLÍN, R., KUČEROVÁ, S., KUČERA, Z. 2010. „Typologie venkovského prostoru Česka.“. In: *Geografie–Sborník ČGS*, 115 (2), s. 161-187.
- PILEČEK, J. 2005. Příspěvek k metodice vymezování periferních oblastí: modelové území okresu Prachovice. s. 81-91. In: NOVOTNÁ, M., ed. *Problémy periferních oblastí*. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, 184 s.
- POLÁČKOVÁ, L. 2010 (a). Parciálne pristupy k štúdiu marginality. *Acta Geographica Universitatis Comenianae*, 54, s. 157-169.
- POLÁČKOVÁ, L. 2010 (b). Problémy s vymedzovaním marginálnych regiónov. In: *Zborník recenzovaných príspevkov Študentskej vedeckej konferencie (Bratislava, 28. 04. 2010)*. Přírodovědecká fakulta Univerzity Komenského, s. 1089-1094.
- PROGRAM ROZVOJA VIDIEKA SR 2007-2013, 2007.[online] [cit. 2013-02-13]. 322 s. Dostupné na: <<http://www.mpsr.sk/index.php?navID=1&id=506>>
- ROCHOVSKÁ, A., HORŇÁK, M. 2008. Chudoba a jej percepcia v marginálnych regiónoch Slovenska. *Geografia Cassoviensis*, 2, s. 152-156.
- SCHMIDT, M. H. 1998. Marginality and development in Italy: a study review. In: LEIMGRUBER, W., MAJORAL, R., JUSSILA, H. *Perception of Marginality: theoretical issues and regional perceptions of marginality*. Ashgate, Aldershot, p. 101.
- SEIDL, T., CHROMY, P. 2010. Problémy integrace marginálního území do regionálního systému: Příklad vojenského újezdu Boletice. *Geografie*, č. 1, roč. 115, s. 44-63.
- SPIŠIAK, P. 2000. Poľnohospodárstvo v marginálnych oblastiach Slovenska. *Životné prostredie*, vol. 34, no.1, s. 15-19.
- SPIŠIAK, P. 2005. Výskum vybraných vidieckych periférnych/marginálnych oblastí na Slovensku. s. 177-184. In: NOVOTNÁ, M., ed. *Problémy periferních oblastí*. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, 184 s.
- SPIŠIAK, P. 2007. Súčasný poľnohospodárstvo v marginálnych oblastiach Slovenska. In: STOLBOVA, M., ed. *Měně příznivé oblasti pro zemědělství a venkov*. Sborník z mezinárodní konference (Juhlava, 7.-10. listopad 2007), VÚZE Praha, KÚ Vysočina. s. 200-209. ISBN 978-80-86671-46-8
- SZCZYRBA, Z. 2005. „Venkovský maloobchod v Česku a jeho nová pozice: diskusní příspěvek k problematice periferních oblastí. s. 53-60. In: NOVOTNÁ, M., ed. *Problémy periferních oblastí*. Univerzita Karlova v Praze. Přírodovědecká fakulta. Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, 184 s.
- Informačný systém Výskumného ústavu pôdoznanectva a ochrany pôdy*. [online] [cit. 2013-02-13]. Dostupné na: <http://www.podnemapysk.portal/prave_menu/lfa/lfa.aspx>

Selected issues of marginality and peripherality of rural areas in Slovakia

Summary

Rural areas, especially those with a specific position within the regional structure, such as undoubtedly peripheral and marginal regions, are now in the spotlight of various disciplines – geography, demography, sociology, architecture, etc. Character of this topic may then be considered as multidisciplinary. Each of these disciplines uses its own specific terminology and despite a number of general and commonly accepted terms, more or less different understanding and consequent discrepancies in their interpretation may occur. Even within geography itself, ambiguities

of certain terms, e.g. periphery, marginality can be seen as well. It is therefore our intention to highlight the problems associated with the terminology and to clarify the meaning of the terms peripherality, marginality, from the perspective of different authors, or even refer to a new concept, which could be applied in this context. In this study we provide a brief outline of the theoretical basis of study of peripheral and marginal rural areas, with focus on the perception of these two concepts from the perspective of different authors, both domestic and foreign. Quite a considerable dichotomy in the perception of both terms is caused by several factors, particularly the wide range of indicators and different hierarchical level of study (due to the availability of statistical data). However, research of peripheral and marginal regions should be carried out at the lowest, local level if possible. Building on the efforts of capturing both concepts we point out the term of “exposition” which several authors associate with polarization space (Hampl, Gardavský and Kühnl, 1987 in Havlíček et al., 2005). Then, designation of peripheral and marginal regions as “underexposed” or “unexposed” represents one of the possible alternative terms describing both peripheral as well as marginal regions.

Based on the theoretical overview we try to present practical examples and studies related to the identification of peripheral / marginal regions in Slovakia with an emphasis on methodology and selected indicators. Analysis of selected studies shows that despite different methodology or indicators, there is a great similarity and linkage in time-space study of marginal and peripheral regions in Slovakia. This follows from the fact that indicators of different type (social, economic, or environmental) are closely related and under certain circumstances they can connect to each other and thus form so called “cumulative periphery” of the region, as it was presented in Džupinová et al. (2008). Peripheral and marginal regions identified by various indicators then may be allocated mainly in the southern, southeastern and northeastern parts of Slovakia. Such allocation is consistent not only from the point of indicators used, but also different time periods in which the research of the peripheral and marginal regions was conducted.

Thus marginality can not be considered only as a present status, but as ongoing process (marginalization) influenced by socio-economic changes with either positive or negative (deepening marginalization) impact on marginal regions (Falt'an et al., 1995). Since marginal and peripheral regions are spread on a large area of Slovakia it highlights the relevance of the study itself. Moreover, there is relatively a great amount of studies devoted to peripheral or marginal areas. Especially Czech authors pay to this issue great attention, considering theoretical-methodological aspects as well as empirical research. In Slovak geographical sphere, several authors also focus on peripheral regions, however, so far they dealt with this issue rather implicitly. This brings us not only to the need for more intensive research leading to the identification of marginal and peripheral regions, but especially to attempt to outline possible perspectives for the solution of this adverse situation in Slovak (primarily) rural areas.